

Tradition som moderniserande kraft

Alternativa mönster för historisk förändring¹

Britt Liljewall

Inledning

I tider av stark förändring ställs vi människor inför fler, svårare och mer främmande val än i tider av lugnare utveckling. Hur vi agerar i förhållande till förändringarna är beroende av, men också avgörande för, samhällsklimatet och samhällsutvecklingens riktning, hastighet och radikalitet. Att vi för närvarande, runt sekelskiftet 2000, lever i en tid av stora förändringar tycks de flesta ense om, även om tolkningarna av förändringarna och förväntningarna kring framtiden varierar. De flesta samhällsanalytiker tycks mena att vi håller på att lämna industrisamhället, eller åtminstone dess dominans, för något i grunden nytt. Andra går längre och menar att vi håller på att avlägsna oss från ”det moderna projektet” överhuvudtaget.²

För historiker, och då menar jag historiskt inriktade forskare från olika discipliner, borde det vara naturligt att i en samtid av stark förändring söka sig tillbaka till andra perioder med snabb utveckling. Den mest närliggande parallellen till dagens omvandling torde vara övergången från ett agrart dominerat samhälle till ett industriellt, det vill säga den utveckling som i Sverige ägde rum under 1800-talets slut och 1900-talets början. Också då blev den tidigare dominerande näringen degraderad och ett samhälle med nya förtecknen växte fram. Också då måste valen, även om det naturligtvis inte handlade om samma konkreta alternativ som i dag, ha varit många, svåra och främmande.

En likhet mellan då och nu handlar om en skenbar motsägelse som återfinns i båda förändringsprocesserna. Den utveckling av jordbruket som föregick och efterhand sammanföll med näringens totalt sett minskade roll i samhället innebar *ökad* produktivitet och lönsamhet för de jordbrukare som blev kvar. En liknande utveckling är tydlig i det sena, av allt att döma förlorande men allt mer effektivt varuproducerande industrisamhället.

Parallellerna mellan då och nu är alltså uppenbara och de påtalas också relativt ofta.³ Jämförelserna blir emellertid, enligt min mening, många gånger ytliga och föga fruktbara. Möjligheterna att fördjupa analysen av den samtida utvecklingen med hjälp av den historiska tas inte riktigt tillvara. Trots att historien naturligtvis aldrig upprepar sig, bör relevant kunskap om tidigare förändringsprocesser i högre grad än vad som hittills skett kunna öka förståelsen av den samhällsomvandling vi just nu befinner oss i.

I det följande skall jag först kort diskutera hur delar av förändringarna under den förra stora samhällsomvandlingen har skildrats och tolkats. Det jag fokuserar är den agrara utvecklingen som alltså utmärks både av den agrara revolutionen och av jordbrukets degradering som dominerande näring. Det som utmärker historieskrivningen kring dessa förändringar tycks mig vara en alltför stark tidsbundenhet – trots att forskarna under efterkrigstiden studerat utvecklingen på strukturella nivåer

Figur 1. 1800-talets agrara moderniseringsval handlade bland annat om nyodling och dikning. Hemmansägaren Hjært Per Persson, Djura, Dalarna.
Foto H.P. Persson, Djura/Nordiska museets arkiv.

och med övergripande teorier. Avsnittet mynnar ut i ett behov av att studera förändringarna också på andra nivåer och med andra perspektiv.

Därefter följer ett antal empiriska exempel ur min egen forskning kring 1800-talets föränderliga svenska agrarsamhälle. Det jag lyfter fram är ett antal förändringsmönster som ständigt dyker upp när man arbetar med aktörsinriktade och vardagliga perspektiv. På denna nivå synliggörs förhållningssätt och

motiv i relation till den övergripande utvecklingen vilka tycks mig vara värda att lyfta fram också för att förstå hur samhällsförändringar formas mer generellt. Det utmärkande för mönstren är att det traditionella hela tiden spelar en aktiv roll i förändringen.

Som avslutning anknäver jag den förändringsanalys som jag sysslar med till liknande tendenser inom annan forskning. Alternativ till moderniseringsteoretiska och strukturella perspektiv har diskuterats under de senaste

15 åren. Ännu har dessa emellertid inte fått något mer samlat genomslag i moderniseringsstudierna.

I avslutningen skall jag också försöka knyta samman de två samhälleliga omvandlingsperioderna på nytt. Jag kommer att argumentera för något i grunden ganska självklart: det är framför allt på den mänskliga aktörs- och vardagslivsnivån vi kan hämta kunskaper ur historien som har relevans också för vår egen tid.

Agrarsamhällets sista fas och moderniseringsteorierna

Det svenska samhället förändrades alltså i grunden också för ungefär hundra år sedan. När historikerna studerade den då ännu dominerande agrara sfären isolerad från den samhälleliga helheten framträdde jordbruket som synnerligen framgångsrikt. Den agrara omvandlingen skildrades länge, liksom annan historia, huvudsakligen på ett fakta- och resultatnriktat sätt. Man redovisade till exempel att åkerarealen nästan tredubblades mellan 1800 och 1860. Dessutom ökade korn-talen, det vill säga avkastningen i förhållande till utsädet. Antalet kor fördubblades under 1800-talet. Samtidigt blev varje ko större och mjölkade mer. Skiftesförloppen, växelbrukets införande och mekaniseringsprocessen, för att ta ytterligare några exempel, mättes och följdes över landet.⁴ När någon gång de agrara förändringarna studerades i ett bredare samhälls- och samtidsperspektiv handlade det länge om jordbrukets centrala roll – trots allt.⁵ Behovet att skriva någon sorts segerrik historia framstår, som så ofta, som stor.

För att historiska kunskaper skall öka vår samhällsförståelse behövs en mer fördjupad diskussion i förhållande till en övergripande samhällelig kontext. Under efterkrigstiden har också agrarhistorien, liksom annan historieskrivning, blivit allt mer tolkande och förklarande i stället för fakta- och resultatredovisande.⁶ Tolkningarna har historikerna ofta sökt i generella moderniseringsteorier, for-

mulerade av exempelvis Karl Marx, Ferdinand Tönnies, Max Weber och Norbert Elias. Det är samhällsanalytiker som dessa, i hög grad inriktade på att försöka förklara sin egen samtids omvandling från ett agrart dominerat samhälle till ett urbant och industriellt, som vi under efterkrigstiden vant oss vid att använda som tolkningsramar för de senaste århundradenas utveckling. Moderniseringen, också den svenska agrara, har diskuterats till exempel som

- kapitalism i stället för feodalism; också jorden blev en handelsvara
- företagande och entreprenörsanda i stället för hushållsinriktning; vinsttänkande i stället för riskminimering
- specialisering och professionalisering i stället för mångsysslande
- ökad social och ekonomisk skiktning; klassamhälle i stället för ståndssamhälle
- individualism i stället för kollektivism; kärnfamilj i stället för släkt, hushåll och by
- ett mekaniskt samhälle i stället för ett organiskt; *Gesellschaft* i stället för *Gemeinschaft*
- civiliserade och kultiverade samhällen och samhällsmedborgare i stället för traditionella och primitiva
- framtids- och förändringsintresse i stället för tillbakablickande och kontinuitet.⁷

Som sammanfattning kan man säga att förändringarna diskuterats inom positivistiska, västerländska och manliga tolkningsramar. De många tolkande dikotomierna – feodalism/kapitalism, kollektivism/individualism, organiskt/mekaniskt, kontinuitet/förändring etc. – ger intryck av tydliga brott i utvecklingen.

I moderniseringsteoretiska studier blir – till skillnad från i den fakta- och resultatnriktade historieskrivningen – agrarsamhällets degradering och industrisamhällets framväxande dominans synliggjord och central. För att inrymma den agrara verksamhet som trots

allt överlevde – och fortsatte att öka sin produktion under hela 1900-talet – har denna ofta tolkats som ett modernt och framgångsrikt företagande vilket som helst.⁸

Historia med minskande relevans

De historiska moderniseringsstudierna har gett oss mycket värdefull ny kunskap om agrarsamhällets sista fas, men enligt mitt synsätt bara om delar av utvecklingen. De får oss exempelvis att fokusera de ”fullständiga” jordbruket och bortse från andra, det vill säga från de flesta svenska gårdar både under 1900-talet och tidigare. De får oss att se männen i jordbruket men bortse från kvinnorna. De får oss att se vinnarna men bortse från förlorarna – trots att dessa varit långt fler inom den ständigt krympande agrara sfären. De får oss att se västerlandet men bortse från jordbruket i andra delar av världen. De får oss att se brotten i den agrara utvecklingen men knappast kontinuiteten. De får oss att se det som bekräftar teorierna men bortse från avvikelserna och variationerna.⁹

Dessutom skapar moderniseringsteorierna kunskap som idag känns mindre relevant än den måste ha gjort för låt säga 50 år sedan. Många drag, som vi idag uppfattar som centrala i det svenska jordbruket, osynliggörs eller framstår som oförklarade. Det gäller till exempel att familj jordbruket förstärktes under 1900-talet. Släkten, inte enbart kärnfamiljen, har fortsatt att spela en stor roll för gården och gårdsbruket. Jordbruksföretagarna har i allmänhet fortsatt att vara kroppsarbetare, vilket inte brukar förknippas med entreprenörskap och kapitalism. Listan kan göras längre. Mångsyssleriet inom jordbrukarhushållet har fortsatt. Kollektiva lösningar har hela tiden använts som förändringsredskap. Bykollektivet ersattes inte enbart av individualism utan också av ständigt nytt kollektivt identitetsbyggande. Jordbrukande blev inte enbart ett yrke, utan fortsatte att vara en livsform.¹⁰

En av historiens viktigaste uppgifter är att tillhandahålla kunskaper som är relevanta för förståelsen av nutiden och för valen inför framtiden.¹¹ Det är detta föränderliga nu som kräver att historien ständigt skrivs om. Idag måste 1900-talets utveckling, också de från moderniseringsteorierna avvikande delarna av denna, få påverka historieskrivningen för att den överhuvudtaget skall upplevas som meningsfull. Vi har idag helt enkelt tillgång till ett facit som samhällsanalytikerna runt förra sekelskiftet inte hade tillgång till när de formulerade sina tolkningsramar. Enligt min uppfattning finns det till och med en risk för att moderniseringsteorierna numera försvårar förståelsen av det samhälle vi lever i.

Slutsatsen måste bli att kompletterande tolkningar behövs för att belysa de historiska förändringarna och för att med hjälp av dessa skapa ökad förståelse av samtidsutvecklingen. Dessa tolkningar bör anknyta till en annan nivå än den samhälleligt strukturella där moderniseringsteorierna, med sociologi och samhällsvetenskap som bas, befinner sig. Kanske kan man tala om ett behov av ett humanistiskt perspektiv. Kanske kan man tala om att bygga den historiska kunskapen nedifrån och upp. Det var – och är – på familjens, hushållets, gårdens nivå, som besluten om till exempel arbetsorganisation, samverkan, investeringar och fortsatt drift eller avveckling togs, även om detta naturligtvis skedde inom de samhälleliga ramar som för tillfället existerade. Vilka förändringsmönster kan man finna i de sekelgamla agrara förändringarna om man fokuserar denna nivå? Kring denna fråga kretsar de empiriska exemplen i de följande avsnitten.

De dubbla argumenten eller skiftesretoriken i Herrstad

Mitt första exempel handlar om ett klassiskt agrarhistoriskt tema, om jordskiftena.¹² Miljön är byn Herrstad (idag Härsta), öster om den grunda Hullsjön på den bördiga Tun-

hemsslätten i Västergötland. Västanvindarna ställde här till problem, något som redan Linné diskuterade när han passerade på sin Västgötaresa 1746. "Den frätande sjön" stal varje år ängsmark från byn.¹³ Detta problem visade sig användbart både för att motarbeta och driva på de förändringar som skiftena innebar.

Herrstad var en efter svenska förhållanden stor by med ett femtontal bondejordbruk. Skiftesförrättningarna kom att bli hela fem stycken och sträcka sig över en hundraårsperiod. Det handlade om ett misslyckat försök till storskifte på 1750-talet, ett storskifte som genomfördes på 1760-talet, ett storskifte som genomfördes på 1790-talet, ett misslyckat försök till laga skifte på 1830-talet och ett laga skifte som genomfördes på 1850-talet. Skiftesförrättningarna har lämnat efter sig ett rikt källmaterial.¹⁴

Det spännande är att i diskussionerna som refereras i skiftesprotokollen framträder under hela perioden motiveringar *för* förändringar som är både erfarenhetsbaserade och förnyelseinriktade. Det tycks inte ha varit så att jordbrukarna under denna omvälvande period släppte det bakåtblickande och ersatte det med framtidförväntningar i sina argument. Inte heller släppte de kollektivismen och ersatte den med individualism. De hämtade sina argument för förändringarna ur både den "traditionella" och den "moderna" sfären, tittade både bakåt och framåt, förordade både kollektivism och individualism.

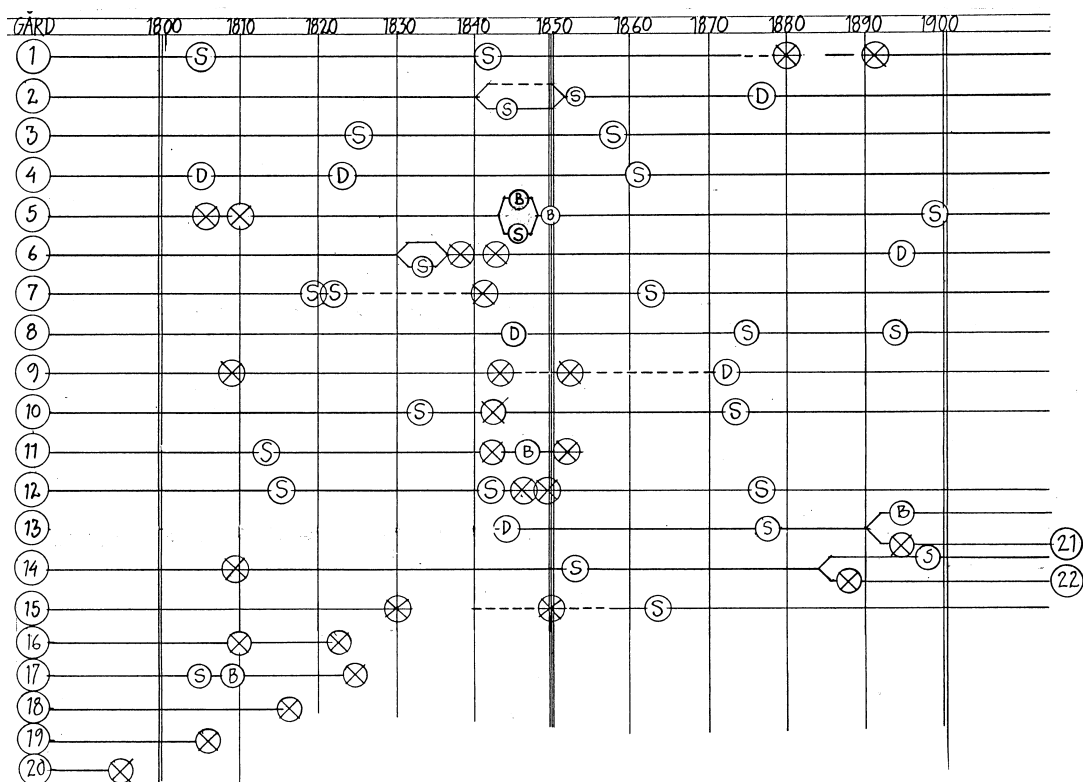
På 1790-talet ville man lösa problemen med "den frätande sjön" genom att dela upp den problematiska strandremsan, ofta kallad "sjöoraket", mellan byns enskilda jordägare. Individuellt ägande framställdes som överlägset: "Warandes ändamålet härmed egentligen att den ene och andre med desto större drift och omtanke må äga tillfälle, wid och för egna ägor arbeta på denna frätande sjös motande." På 1830-talet hävdade man att samma problem bäst löstes med kollektivt ägande:

"... hälst som det skulle öfwerstiga den enskiltes förmåga att hämma Sjöns härningar enär samtelige Byamännen dertill ej ägdt förmåga." På 1850-talet var man tillbaka i de individualistiska argumenten igen: "... öfvertygade att innehafvaren deraf [d.v.s. av strandremsan] skulle finna en större fördel att genom förebyggningar m.m. hindra nerskärningarna, än byamännen nu gemensamt kunna åräkna."

Parallella argument och handlingsmönster finns hela tiden tillgängliga inte bara i retoriken utan också i praktiken. Det gäller nu och det gällde då. Hur dessa samverkat med eller motverkat den övergripande samhällsutvecklingen som vi brukar kalla moderniseringen är komplicerat. Moderniseringsteorierna tenderar att koppla samman den ena sfären, individualismen, med förändring och den andra, kollektivismen, med stillastående. Detta innebär osynliggörande av de sammanflätade och komplicerade mönster som kan förklara att människor verkligen vågar förändra sin situation.

Bönderna i Herrstad framstår i skiftesprotokollen som synnerligen pragmatiska. De använder argument ur det förgångna eller mer framåtblickande, argument för kollektiva lösningar eller för individuella. Detta innebär inte att de är "traditionalister" och mot förändring den ena gången och "moderniserare" och för förändring den andra. De har helt enkelt tillgång till båda tidsperspektiven och flera handlingsmönster och använder dessa för att nå sina mål. Att fokusera endast det ena, framåtblickande och individualism, och inte det andra, bakåtblickande och kollektivism, i förändringsstudierna ger en alltför förenklad bild.

MÖNSTER 1: TILL SYNES MOTSTRIDIGA ARGUMENT OCH STRATEGIER FÖR FÖRÄNDRING FINNS TILLGÄNGLIGA OCH ANVÄNDS STÄNDIGT I MODERNISERINGSPROCESSEN.

Förklaringar: Tom cirkel=överföring utom familjen, cirkel med S=överföring till son, D=till dotter, B=till bror.
 Figur 2. Ägarskiften och relation mellan gammal och ny ägare på gårdarna i Herrstad under 1800-talet. Efter Liljewall 1990, s. 14.

Den stabiliserande förändringen eller laga skiftet i Herrstad

Jag håller mig kvar vid skiftena i Herrstad också i mitt andra empiriska exempel.¹⁵ Det sista skiftet i byn, laga skiftet på 1850-talet, är intressant på många sätt. Det avslöjar, vid sidan av förändringar, drag av kontinuitet som knappast uppmärksammats i skiftesforskningen. Detta får mig att undra över i hur hög grad historieskrivningen styrts av moderniseringsteoriernas betoning av brott i utvecklingen. Det får mig också att undra över hur skiftena kan tolkas om man har ögonen öppna inte bara för förändring utan också för kontinuitet.

Denna gång var alla jordägarna i Herrstad med på förändringen. Inga argument mot

skiftet framfördes. Bönderna överträffade varandra i positiv inställning. När det blev konflikter handlade dessa om att skiftesförslaget inte var radikalt nog. Bönderna tycks ha kämpat för större förändringar än de som lantmätaren föreslog.

Bebyggelsen på fyra av de 15 gårdarna skulle enligt lantmätarens förslag ligga kvar på de gamla bytomterna och elva skulle flyttas ut. Det var ett för svenska förhållanden relativt radikalt förslag – men detta räckte inte. Också tre av de fyra kvarboende krävde att få flytta till en mer central position på sina nyarronderade ägor. När de inte fick igenom detta inom skiftets ramar flyttade de ut sina hus på egen bekostnad, alltså utan flyttningsersättning från grannarna och staten. Endast

en gård blev kvar på den gamla bytomten. Varför var bönderna i Herrstad så förändringsvilliga och radikala på 1850-talet?

Förklaringarna till skiftena brukar enligt moderniseringsteorierna handla om att komma loss ur bytvånget, att få möjligheter att själv styra över både arbete och jord och att kunna rationalisera och effektivisera sitt jordbruk utan kollektivets hinder. Bönderna ville genom skiftena, hävdas det, bli moderna, det vill säga individualistiska, kapitalistiska, framåtblickande företagare.¹⁶ Denna tolkning är möjligt att förena med de förändringar man finner i Herrstad. Laga skiftet i byn ger emellertid, när man studerar det närsynt och i ett längre tidsperspektiv, också andra signaler om motiven till att förändra. En del av dessa avslöjas om man jämför ägarförhållandena före och efter skiftet.

Det eftersträvade skiftet tycks ha drivits fram av den upplösning i förhållande till tidigare mönster som kännetecknade 1840-talet i byn (jfr figur 2). På hela tolv av de 15 gårdarna hade ägarbyten skett under just detta decennium. I åtta fall hade egendomarna gått ur släkten. I några fall hade det handlat om flera ägarbyten på samma gård. Ett motiv till skiftet för de nya jordägande familjerna måste rimligen ha varit att stabilisera förhållandena på nytt.

Effekten av laga skiftet i Herrstad blev ett rationellare och effektivare jordbruk, men det blev *också* att de stabila ägarförhållandena som rått i början av 1800-talet återställdes. Efter skiftet minskade jordhandeln och gårdsöverförandena skedde på nytt enbart inom familjen. Jorden blev knappast en handelsvara.

När man kartlägger bondehushållen i Herrstad före och efter laga skiftet framträder ytterligare ett antal "traditionella" drag. Ägarbytena förblev förbundna med den nye gårdsägarens giftermål. Ålderskillnaden mellan man och hustru på gårdarna *minskade*, från 5,2 år under första hälften av 1800-talet till

3,6 år under den andra, något som går stick i stäv mot de så kallade borgerliga äktenskapsmönstren.¹⁷ Tillfälliga delningar av gårdarna anpassade efter familjecykeln behövde upphöra. Det finns inga exempel på hemmansklyvning i Herrstad decennierna efter skiftet. Detta förefaller också logiskt med tanke på de nu enhetliga ägorna och på att bebyggelsen var centralt placerad på dessa.

Den ekonomiska skiktningen mellan byns jordägare ökade bara obetydligt. De tre rikaste förfogade över ca 30 procent av byns mantal decennierna före skifte och ca 40 procent i slutet av 1800-talet. De tre fattigaste förfogade över ca 10 procent vid båda tillfällena.¹⁸ Det fanns ekonomiska skillnader inom bondegruppen men dessa låg på ungefär samma nivå efter skiftet som före.

Men det finns naturligtvis också förändringar som kan sättas i samband med skiftet. Eftersom endast ett av barnen kunde få en framtid som bonde på gården, och konkurrensen om gårdarna i trakten överhuvudtaget var stor, stöttes många barn ut ur sin sociala grupp. En del syskon förblev hemma, levde ogifta och förstärkte därmed familjearbetet inom hushållet. Några av hemmansägarbarnen fick i stället utbildning. Den ökade produktionen gav ekonomiskt utrymme för detta. Andra flyttade till städer och tätorter som arbetare – liksom de obesuttna i byn, de andra förlorarna i laga skiftet. På så vis bidrog den agrara stabiliseringen i Herrstad till den övergripande samhälleliga moderniseringen, till urbaniseringen. Ur Herrstadsböndernas synvinkel torde emellertid detta ha varit en biffekt.

Jag kan inte finna att laga skiftet i Herrstad handlar om någon sorts "förborgerligande" av jordägarna eller delar av dessa. Tvärtom menar jag att det ledde till ett "förbondeligan- de".¹⁹ Med detta begrepp vill jag markera en självständig familj jordbrukaridentitet, med gränser uppåt och nedåt. I denna levde mycket av den traditionella bondeidentiteten kvar,

men också delar av det moderna kunde info-gas. Familj jordbruket förstärktes i stället för att försvagas, giftermålsmonstren behölls, jorden blev ingen handelsvara och den ekonomiska skiktningen bland bönderna i byn fortsatte att vara måttfull. Samtidigt inrymdes marknadsanpassning, rationalitet, professionalisering och klara gränser nedåt i identiteten.

Laga skiftet i Herrstad stabiliserade alltså på många vis det traditionella bondejordbruket. Det var inom dess ramar som produktionen ökade och jordbruket mekaniserades. Bakåtblickande och återställandet av äldre mönster stod inte i motsättning till den agrara revolutionen. Jordbrukarna i Herrstad förenade gammalt på vissa områden med nytt på andra. De återskapade en bondeidentitet men på en ny nivå. Kanske är det den förbondeligade, snarare än den förborgerligade, jordbrukaren som bör kallas "hemmansägare".²⁰ När man med mikrostudier som hjälp studerar olika sfärer av agerandet samtidigt blir det tydligt att dessa kan röra sig i olika riktningar. Det förefaller snarast som om radikala förändringar inom ett område befrämjas av stabilitet inom andra.

Förbondeligandet av jordbrukarna i Herrstad innebar alltså en ökad flexibilitet på vissa områden och en ökad stelhet på andra. Denna stelhet tycks stämma väl med den politiska konservatism som utmärkte bondegruppen i slutet av 1800-talet, mitt i den mest radikala förändringsperioden för jordbruket.²¹ Det handlar om en konservatism – med en kulmen i Bondetåget 1914 – som alltid förefallit mig svår att förena med den agrara moderniseringen.

MÖNSTER 2. ÅTERSTÄLLANDET AV ÄLDRE STRUKTURER INOM EN SFÄR KAN FÖRENAS MED OCH TILL OCH MED FÖRSTÄRKA FÖRÄNDRINGARNA INOM ANDRA.

Den stegvisa förändringen eller från Anna och Anders till Otilia och Leonard

När samhällsförändringarna diskuteras med hjälp av moderniseringsteorierna får man ingen uppfattning om hur själva förändringsprocessen en gång hanterades, bromsades eller påskyndades av de inblandade människorna. Genom att närsynt och kontinuerligt studera förändringsförlopp på mikroplanet kan en del drag som inte syns på mer övergripande plan komma fram.

Ett ämne som jag studerat i detalj för att se hur förändringen konkret hanterades på aktörsplanet är namnskicket på 1800-talets svenska landsbygd.²² Som resultat är det lätt att beskriva utvecklingen. Det handlar om att ett begränsat, traditionsbundet och enhetligt namnskick övergavs för ett friare och mer varierat. Detta har, med stöd av moderniseringsteorierna, tolkats som en utveckling från kollektivt till individualistiskt, från bakåtblickande upprepningsförväntan till framtidsorienterad förändringsberedskap och ökad social öppenhet.²³ Jag har inget att invända mot dessa tolkningar. Det visar sig emellertid att det också finns annat av intresse i namnskickets mer finstilta förändringsmönster.

I en av de studerade bondefamiljerna, den på gården Nyckleby i Upphärads socken, föddes mellan 1828 och 1850 åtta söner. De fick namnen Olof, Olof, Johan, August, Carl, Torsten, Lars och Anders Magnus. (Den förste sonen dog spädbarn och hans namn användes på nytt när son nummer två föddes.) Namnvalen är föga uppseendeväckande. Det handlar om traditionella allmogennamn i trakten, möjligtvis med undantag av de "kungliga" Carl och August. Man ser också att samtliga utom den yngste endast fick ett namn.

Snart upptäckte jag att Nycklebypojknarnas kusiner, alltså nära släktingar i samma generation och närboende, hade nästan identiska namn. En faster hade sex söner. Fem av dem hade samma namn som kusinerna på Nyckleby: Olof, Carl, Torsten, Johan och Anders

August	Monika Olivia	Artur Konrad	Alfred
Oskar	Johan Alfred	Anna Cornelia	Anna Charlotta
Anna Charlotta	Carl Edvin	Bror Severin	Beda Alida
Anders Martin	Anders Magnus	Selma Christina	Augusta
Beda Christina	Selma Josefina	Anders Fredrik	Jenny Matilda
Carl August	Alma	Fredrika Christina	Oskar Albin
Albin Julius	Charlotta	Signe Charlotta	Karl Oskar
	Matilda		Gustaf Adolf
	Albert Julius		
	Anna Emilia		
	Hulda Emilia		
	Albin Julius		
	Bror Arthur		
	Hulda Cecilia		

Figur 3. Dopnamn för barnbarnen till Anders Töresson och Christina Andersdotter på Nyckleby. Efter Liljewall 1995, s. 158.

Magnus. En farbror hade fem söner och bland dessa fanns Torsten, Carl och Anders Magnus och en fjärde som kombinerade två av de övriga Nycklebynamnen till Johan August. I ytterligare en kusingrupp återfinns fem av Nycklebypojknarnas namn. En moster hade fyra pojkar och tre av dem hade namn som kusinerna på Nyckleby. Förklaringarna finns bland annat i uppkallelseprincipen. Kusinerna hade ju delvis samma släktingar att bli namngivna efter.

Begränsningen i namnfloran förstärktes förmodligen också av snäva giftermålsmönster och släktingen i trakten. Namnen ser nämligen nästan exakt likadana ut i socknen som helhet som på Nyckleby. På 1830-talet hette 60 procent av pojkarna som föddes inom socken Johan, Anders, Olof, August och Andreas. Det fanns överhuvudtaget endast ett tiotal pojknamn i bruk. Och det var ungefär likadant när det gäller flickornas namn.

En generation senare blir bilden av namnen i Nycklebyläkten helt annorlunda. De fyra syskongrupperna i figur 3 är också nu kusiner. De är födda mellan 1863 och 1896. Endast fyra av de 36 har samma namn som en kusin, två hette Anna Charlotta och två Albin Julius. De flesta, 30 av 36, har två namn. Nya namn utan förankring i föregående generationer, till exempel Beda, Hulda, Albin och

Edvin, har kommit in.

Utvecklingen i släkten går också under denna period i takt med socknen som helhet. När man följer namnutveckling kontinuerligt i doplängden, i stället för med generationsnedslag, kan man urskilja fyra steg i utvecklingen från traditionellt namnskick till modernt.

- Barnen får ett traditionellt namn (ex. Anna, Anders);
- Barnen får två traditionella namn (ex. Anna Britta, Anders Magnus) som båda används som tilltalsnamn (vilket framgår av bonde-dagböcker och brev);
- Barnen får ett traditionellt namn och en innovation (ex. Anna Ottilia, Anders Leonard);
- Innovationen blir tilltalsnamn och det traditionella, det vill säga släktnamnet, blir andranamn (ex. Anna *Ottilia*, Anders *Leonard*).

Och därmed är vi, redan efter några decennier, framme vid det namngivningsmönster som är dominerande också i dagens svenska samhälle. Förändringen var snabb och genomgripande, men trots detta successiv och med en tydlig kontinuitet invävd. Inte bara resultatet är av intresse för att förstå hur förändring går till, utan naturligtvis också vägen dit.²⁴

Förändringen skedde stegvis och i varje steg bevarades något gammalt, något bakåtblickande, något invariant eller traditionellt. Kontinuiteten tvinnades in i förändringen. Perspektivet bakåt blev visserligen allt svagare men det försvann inte. Det är lätt att föreställa sig att förändringsmönster som dessa, trots allt, skapar trygghet och igenkännande – och därmed förändringsberedskap – och att de överbryggat det avstånd mellan generationerna som varje snabbt förändringsskede innebär.

MÖNSTER 3. I FÖRÄNDRINGSPROCESSER KAN MAN IDENTIFIERA ETT KONTINUERLIGT/TRADITIONELLT OCH ETT DISKONTINUERLIGT/MODERNT ELEMENT. UTVECKLINGEN INNEBÄR SAMMANFLÄTNING AV DESSA OCH SUCCESSIVA FÖRSKJUTNINGAR SNARARE ÄN BROTT.

Sociala stötdämpare eller att överbrygga klyftor

Det sista förändringsmönstret kretsar kring de växande socioekonomiska klyftorna som moderniseringen förde med sig. Detta har varit ett centralt tema i den agrara moderniseringsforskningen. Socioekonomisk skiktning har alltid funnits, men den accentuerades under 1800-talet och tog sig uttryck i att skillnaderna mellan landsbygdens olika grupper blev större och tydligare. Det äldre ståndsamhället, där huvuddelen av landsbygdens befolkning ingick i "allmogen" eller "bondeståndet", ersattes av ett modernt och polariserat klassamhälle. Dessa förhållanden har till exempel beskrivits som att de besuttna förborgerligades och blev kapitalister medan de obesuttna proletariserades. De växande klyftorna har också skildrats som pauperisering, det vill säga att allt fler blev fattiga och att avståndet mellan fattiga och rika blev större. Detta är naturligtvis viktig kunskap formad med hjälp av moderniseringsteorierna.²⁵

Det som förbryllat mig är emellertid den

relativt måttliga nivån på de sociala motsättningarna och konflikterna på de allra flesta håll i landet, trots de växande klyftorna. De moderniseringsteoretiska tolkningsbegreppen, till exempel proletarisering och pauperisering, skapar "förväntningar" på större problem. På mikroplanet, där man kan arbeta med högre grad av komplexitet än i mer övergripande studier, ser man också att det parallellt med de växande klyftorna skapades och upprätthölls sociala och kulturella bryggor, bryggor som kan ha dämpat benägenheten till konflikt.

Det senagrara samhället blev i Sverige aldrig så tydligt polariserat som de sociala dikotomierna i teoriernas begreppsapparat – kapitalister/proletärer, rika/fattiga, besuttna/obesuttna – antyder. I den växande klyftan skapades, inte minst just när den agrara moderniseringen var som kraftigast runt sekelskiftet 1900, nya grupper. Inte bara på de äldre torpen utan också på nybyggen, förpantningar, lägenheter, egnahem och kronotorp fylldes utrymmet mellan den mantalsatta gården och den jordlösa stugan med ett socialt diffust och blandat innehåll. De nya mellangrupperna rekryterades både från hemmansägargruppen och bland de egendomslösa. På småbruket kombinerades självständigt jordbruk och ibland jordägande regelmässigt med beroende lönearbete. Det förefaller mig rimligt att denna utfyllnad av klyftan också verkade socialt avspännande.²⁶

Empiriska studier på mikronivå tyder också på att skiktöverbyggande mönster och mötesplatser överlevde moderniseringen. I hemmansägarfamiljerna fungerade, åtminstone om man undantar den i Sverige fåtaliga storbondegruppen, barnen och ungdomarna ofta som en brygga till de obesuttna. Åldern tycks länge ha varit minst lika styrande för vardagen som den mer teoretiska klasstillhörigheten. Vardagen formades av arbete, skolgång, boende och fritidssysselsättningar. Inom alla dessa sfärer förenades landsbygdens be-

Födelseperiod	Besuttnas söner	Obesuttnas söner	Besuttnas döttrar	Obesuttnas döttrar
1830–39	Johan Anders Olof August Andreas	Johan Anders Olof August Andreas/Johannes/Petter	Anna Christina Britta Maria Charlotta	Anna Christina Britta Maria/Johanna/Ellika
1860–69	Johan Alfred Edvin Carl Albert	Johan Alfred Edvin Carl August	Ida Josefina Matilda Charlotta Betty/Anna/Fredrika/Augusta/Alma	Augusta Ida Sofia Josefina Anna/Betty/Johanna/Matilda
1890–99	Carl Johan Arvid Viktor Albin/Oskar	Carl Johan Oskar Bror/Fritz/Albin/Frans	Anna Ester Elin Fredrika/Charlotta/Adolfina/Cecilia	Anna Cecilia Josefina Ester Sofia/Oskara

Figur 4. De vanligaste pojk- och flicknamnen för barn födda i Upphärad under tre perioder av 1800-talet uppdelade på sociala grupper. Efter Liljewall 1995, s. 169.

suttna och obesuttna barn och ungdomar. Och eftersom familj jordbruket var en fungerande organisationsform måste hemmansägarbarnen ha uppfattats som trovärdiga representanter för sin familj och sitt sociala skikt.²⁷

Också socialt blandade arbetslag levde länge kvar, även om de fick nya funktioner och nytt innehåll. Den växande gruppen av obesuttna deltog tillsammans med jordbrukarfamiljen fortfarande under andra hälften av 1800-talet i vad man fortsatte att kalla bråtol, slättergillen och flyttlag, men nu i allmänhet som betald arbetskraft. Också vid dessa tillfällen tycks ålder och kön ha varit viktigare än klass för fördelningen av arbetsuppgifterna. Det fanns av allt att döma sammanfallande intressen av att hålla kvar lagarbetet. De kollektiva insatserna var ett effektivt sätt att öka arbetsstyrkan vid arbetstopparna för bondehushållen. De var en del i försörjningen för de obesuttna.²⁸

Frågan som kan belysas på individnivån, men knappast på den mer övergripande, handlar naturligtvis om huruvida dessa möten skapade social spänning eller var socialt avspännande. Upplevelsen av en växande ojämlikhet tycks, vilket till exempel mina pågående studier av folkliga levnadsminnen visar,

ofta ha dämpats av det nära och relativt jämlika deltagandet i lagarbetet.²⁹

När det gäller förhållanden som överbryggade de växande klyftorna kan namnskicket lyftas fram än en gång. Val av namn sker inte slumpvis. Det är en medveten eller omedveten social och identitetsavslöjande handling.³⁰ Mina namnstudier på sockennivå visar att besuttna och obesuttna, åtminstone i Västsverige, *följdes åt* när det gäller de stora namnförändringar som skildrats ovan (se figur 4). Detta gäller för övrigt också efternamnskicket.³¹ Bönderna och de obesuttna valde alltså att inte avgränsa sig gentemot varandra när det gäller det centrala identifierande redskapet namn.

Småbruksfloran, ungdomskulturen, arbetslagen och de sammanfallande namnen ger mig en rimlig förklaring till att konfliktnivån, trots växande skillnader, blev så pass måttlig på den svenska landsbygden. De får mig också att förstå att begreppen ”allmoge” och ”bondeklass” kunde ersättas av det socialt överbryggande ”folk”. I förlängningen hjälper det också till att förstå att bönder och arbetare under 1900-talet kunde samarbeta på den politiska nivån. Den klaraste sociala gränsen drogs både i det traditionella och det moderna svenska samhället mellan ”vanligt

folk” och ”herrar”, och den senare gruppen förblev liten. Jordbrukarna fortsatte att ingå i de breda lagren.

Det handlar inte om att blunda för de växande ekonomiska klyftorna, men inte heller att blunda för broarna, synliga i vardagskulturen, som i någon mån måste ha varit socialt överbryggande. Kulturella mönster är inte något som släpar efter den ekonomiska utvecklingen utan något som i varje nu spelar en aktiv samhälllig roll.

MÖNSTER 4. VÄXANDE SOCIOEKONOMISKA KLYFTOR KAN DÄMPAS AV GEMENSAMMA VARDAGSERFARENHETER, MÖTESPLATSER OCH IDENTITETSMARKÖRER.

Den växande tveksamheten inför de klassiska moderniseringsteorierna

Naturligtvis är jag inte ensam om att ifrågasätta moderniseringsteoriernas dominans och otillräcklighet. Under de senaste decennierna har diskussionen om moderniseringens motsägelser och dubbla ansikten liksom tveksamheten inför de numera klassiska sätten att analysera förändringarna vuxit sig allt starkare.³² Nya inspirationskällor har introducerats. Försöken att skildra de historiska förändringarna ur andra perspektiv än de klassiska moderniseringsteoriernas och med andra metoder än de samhällsvetenskapliga har blivit allt fler.

Kulturellt inriktade sociologer, som till exempel Pierre Bourdieu och Antony Giddens, har tillhandahållit nya teoretiska analysredskap – ”kulturellt kapital” respektive ”reflexivitet” – vilka fångar mer av aktörerna och komplexiteten i moderniseringsprocessen.³³ Mentalitetshistoriker har betonat grundläggande värderingar och vardagliga erfarenheter, i stället för socioekonomiska strukturer eller politiska beslut, som samhällsspeglade och samhällsformande.³⁴ Kulturellt inriktade historiker, som till exempel Peter Burke

och Eva Österberg, har ständigt pekat på behoven av pluralism i perspektiven.³⁵

Också postmodernismen har bidragit till den växande tveksamheten inför moderniseringstolkningarna genom att peka på positivismens tillkortakommande. Industrisamhällets kollaps och det växande kaos som man menar sig se, kan inte längre infogas i den tillväxt, rationalitet och urbanitet som finns inbyggd i de klassiska moderniseringsteorierna. Tvivlen kring de så kallade historiska sanningarna och oförmågan att fånga den så kallade verkligheten har lett till försök att studera historien som konstruktioner, symboler och diskurser.³⁶

Också alltfler agrarhistoriker, bland dem också sådana som tidigare förknippats med moderniseringsteoretiska perspektiv³⁷, tycks känna tveksamhet inför att skildra jordbrukssamhällets utveckling i termer av framsteg, kapitalism och individualism. En del av dessa har, som ett alternativ till de dominerande moderniseringsteoretikerna, anknutit till den sovjetiska statistikern A.V. Chayanov och hans avgränsade bondeekonomi, där en annan logik än det kapitalistiska samhällets råder. Chayanov analyserade agrarekonomin med utgångspunkt i jordbrukarhushållets livscykelstyrda agerande. Detta utmärks, också långt fram i ”modern tid”, av familjetidsbundna växlingar mellan perioder av marknadsinriktning och perioder av hushållsfokusering, av vinstintresse omväxlande med riskminimering snarare än av kapitalistisk företagarmentalitet.³⁸

Andra agrarhistoriker har anknutit till livsforms- eller livsvärldsbegreppen och ser inte bondelivet som halvfärdig kapitalism på väg mot sin fulländning eller som ofullgånge modernitet. I stället betraktar man bondemönstren, inte minst med tanke på den överlevnadsförmåga som familj jordbruket visat sig ha runt om i världen, som ”rationella” också i det moderna samhället.³⁹

Kvinnohistoriker och genusforskare står

för en liknande kritik. De har insett att kvinnors erfarenheter och upplevda förändringar inte fångas av moderniseringsbegrepp och -tolkningar som framsteg, demokratisering, lönearbete och offentlighet. När genusperspektivet används för att belysa kvinnliga och manliga relationer i agrara miljöer tycks de klassiska moderniseringsteorierna ställa till dubbla problem.⁴⁰ Samtidigt är det lätt att i detta sammanhang se dubbla möjligheter för alternativa tolkningsramar.

Det kan tyckas svårt att hitta en gemensam nämnare för dessa försök till distansering från de klassiska moderniseringsteorierna. Kanske är detta naturligt, eftersom kritiken är inriktad just på bristen på mångfald i perspektiv och bristen på öppenhet i tolkningarna. Begrepp som *mångfald*, *komplexitet* och *konstruktion* men också *aktör* och *motrörelse* tycks dock vara centrala inom flera av de alternativa försöken. Att det, liksom i mina empiriska exempel ovan, ofta handlar om att försöka se och beskriva historien som *både* förändring *och* kontinuitet står klart.⁴¹

Tendenser till uppgörelse med moderniseringsteoriernas dominans har alltså funnits i Sverige åtminstone sedan 1980-talet. Trots detta tycks de alternativa tolkningsramarna ha svårt att bli tagna på allvar. Detta gäller inom samhällsvetenskaperna men också inom de humanistiska disciplinerna – och i samtidsdebatten.⁴² För att de nya perspektiven skall bli vetenskapligt accepterade måste de naturligtvis granskas kritiskt. Det som bör diskuteras i detta sammanhang är inte den historiska mångfalden i sig – den finns – utan snarare hur långt komplexiteten kan och bör drivas i vetenskapliga sammanhang. Var upphör variationerna på mikronivå att vara meningsbärande på den samhälleliga? När övergår fördjupning i förvirring? Tolkningsramar är vetenskapens nödvändiga redskap och som sådana per definition förenklande, renodlande och avgränsande. Men tolkningsramarna kan, och bör, vara vidare och öppnare än de

som formats med hjälp av de klassiska moderniseringsteorierna.

Samhällsförändring som tvärvetenskaplig humaniora

De fyra förändringsmönster som jag ovan lyft fram ur agrarhistorien är sådana som ständigt dyker upp när man arbetar med mikrostudier och på aktörsnivå. Utan att ta ställning till den olösliga frågan om samhällsförändringarnas yttersta drivkraft vill jag hävda att det är fråga om mönster som borde testas vidare och diskuteras inte bara i agrarhistorien utan också i samhälleliga förändringsprocesser mer generellt. Mönstren tycks mig fördjupa den historiska kunskapen och dessutom göra den till ett redskap för att bättre förstå dagens mekanismer för samhällsutveckling. Kanske ligger förklaringen till detta i att mönstren fångar något så tidlöst som mänskliga reaktioner, relationer och behov. Samhället betraktas, till skillnad från i moderniseringsteorierna, som humaniora.

När samhällsförändringarna studeras som humaniora och med relevans för samtiden finns nya möjligheter till korsbefrukning mellan olika discipliner. Jag tänker å ena sidan på dagens etnologi, med sin inriktning på samtid, kontext och individnivå, och å andra sidan på historieämnet, som av tradition intresserat sig för dåtid, förändring och samhälleliga nivåer. De etnologiska samtidsstudierna, som ibland använder historia som inledande kosmetika men sällan mer, skulle kunna fördjupas och få en ökad samhällelig relevans om ett förändringsperspektiv på allvar fördes in. Historiens oförmåga att anknyta till samtiden och att fånga människors intresse skulle kunna avhjälpas med analyser av en mer vardaglig och mångsidig kontext. Jag föreställer mig att ämnen med stor aktualitet för båda disciplinerna – till exempel utanförskap och integrering, kulturlandskap och natursyn, generationer och kön – skulle ha mycket att vinna på en korsbefrukning. I

Figur 5. Dagens bönder ställs liksom 1800-talets inför svåra förändringsval. Det sena 1900-talets frågor handlar bland annat om gener, gifter och landskap. Tjur av rasen Belgisk blå. Foto Juha Roinenen/Pressens bild.

en sådan kan det förhoppningsvis bli fråga om ett mer jämnt utbyte än i samhällsvetenskapernas långvariga teoretiska dominans och tolkningsföreträde bland humanister.

Det utmärkande för de förändringsmönster som jag diskuterat är att traditionellt och modernt inte framstår som varandras motsats utan tvärtom finns tillgängliga sida vid sida och ibland till och med tycks fungera förstärkande i förändringsprocessen. En hypotes är att traditionalism förmått öka och påskynda moderniseringen genom att den skapat trygghet och igenkännande, något som bör ha underlättat radikala förändringsval. Är snabba och genomgripande förändringar i ett samhälle i själva verket ett resultat av samverkan mellan kontinuitet och diskontinuitet? Bär de samhällen som gått längst i modernitet också på starka kontinuerliga drag? Är det i graden

av traditionalism man kan finna nyckeln till skillnaderna mellan olika regioners modernitet? Med de generella moderniseringsteorierna som tolkningsram har det alltid tyckts mig svårt att förstå just skillnaderna mellan *olika* moderna samhällen, något som inte minst i dagens mångnationella europeiska samhällsbygge är ett problem. I detta sammanhang står moderniseringsteorierna snarast skymmande i vägen.

Uthållig historia och historisk mångfald

De samhällsvetenskapliga moderniseringsteorier som under efterkrigstiden kommit att dominera förmår inte synliggöra komplexiteten i de historiska förändringarna under de senaste århundradena. Denna komplexitet är viktig för att man skall kunna förstå historien, men också för att historien skall uppfattas

som ett relevant redskap i samtidsanalysen. Moderniseringsteoriernas otillräcklighet blir förmodligen ovanligt tydliga när det gäller en sektor som agrarhistoria. Marx, Tönnies, Durkheim, Weber etc. ville ju framför allt förklara sin egen samtids framväxande industrisamhälle. Den agrara moderniseringen kan inte förstås enbart som kapitalism, individualisering och förborgerligande. Den måste också diskuteras som traditionalism, kollektivism och förbondeligande. Något liknande gäller emellertid också till exempel kvinnohistorien, förändringarna utanför västvärlden och numera också industrisamhällets sentida utveckling.

En samhällreligt relevant historieskrivning kan enligt min åsikt knappast skapas om man inte också sätter människan och hennes vardagliga agerande i centrum. Historia måste på nytt tillåtas att vara humaniora, vilket inte betyder en återgång till en oreflekterad händelse- och resultatnriktad historieskrivning. Jämfört med ekonomi, teknik och till och med sociala förhållanden är människan och hennes grundläggande och vardagliga behov relativt tidlösa. Det är bland annat detta som gör humanistisk historia uthållig och användbar också i nutiden.

Den diskussion jag vill initiera handlar alltså om att ta alternativa och mer komplexa mönster och motiv för historisk förändring på allvar. Det handlar om att komplettera, inte ersätta, moderniseringsteorierna med ytterligare en nivå, en nivå där moderniseringsprocessen uppenbarligen ser annorlunda ut. Annars "obegripliga" drag – regionala variationer, konservativa och förändringsvilliga historiska aktörer, samverkan över teoretiska klassgränser för att ta några exempel – blir mer förståeliga. Det behövs inte bara en "uthållig historia" utan också en "historisk mångfald" för att människorna skall finna handlingsalternativ också i framtidsvalen.

Sammanflätade mönster, bakåt och framåt, likt och olik, kontinuitet och diskontinuitet, skapar underlag för breda samhällslösningar som många kan ställa sig bakom – om också av olika skäl. Sådana lösningar kan vara svåra att riva upp. Man kan tala om att förändringsprocessens komplexa kvalitet skapar en uthållig riktning och i förlängningen ett stelt samhälle.⁴³ Kanske är det denna stelhets vi upplever just nu i det svenska samhället, när så många uttrycker rädsla för det främmande och tveksamhet inför den pågående samhällsomvandlingen. Kommer vi att klara spårväxlingen och hur skall denna gå till för att underlätta övergången? Kommer de svenska bönderna, som länge och framgångsrikt producerat livsmedel, att välja ändrad inriktning och producera kulturlandskap i stället? Kommer de svenska industriarbetarna, som så framgångsrikt hävdats och fått gehör för sina krav just för att de varit skickliga arbetare, att kunna hävda sig på helt andra marknader? Kommer relevanta historiska kunskaper att vara tillgängliga för de människor som idag gör förändringsvalen?

*Britt Liljewall, docent
Nordiska museet, Stockholm*

Noter

1 Artikeln bygger på den docentföreläsning i agrarhistoria som jag höll på Sveriges lantbruksuniversitet i april 2000. För synpunkter på tidigare versioner av texten tackar jag Birgitta Svensson, Janke Myrdal och Bo Larsson.

2 Man kan urskilja några principiellt olika sätt att se på det sena 1900-talssamhällets utveckling och på framtiden: "Postmodernisterna" fokuserade på 1970- och 80-talen oklarheterna, dekonstruktionen och kaoset i samhället. De tyckte sig se framtiden inte bara som något postindustriellt utan också postmodernt. Tilltron till fortsatt utveckling längs den etablerade vägen hade försvunnit. Den linje västerlandet en gång valde, vare sig man betraktar renässansens avlösning av medeltiden, kapitalismens av feodalismen, upplysningstänkandets och rationalitetens seger eller de borgerliga och industriella revolutionerna som den förra brytpunkten,

hade vi nu följt till vägs ände. Rationaliteten hade drivits så långt att den visat sig dekonstruktiv för mänskligheten. Linjerna in i framtiden förblev oklara och kaotiska. För en introduktion i postmodernt tänkande se t.ex. Kumar 1995. Även om renodlat postmodernt tänkande numera är sällsynt i debatten så kan tendenserna sägas finnas kvar i form av civilisationskritik, uppgivenhet, oro inför och oförmåga/motvilja att se framtiden.

Andra samtidsanalytiker pekar på det framväxande postindustriella samhället som något kvalitativt nytt, som ett kunskaps-, tjänste- eller informationssamhälle. Det handlar för dem emellertid inte om något avgörande brott mot det moderna, om man med detta menar någon sorts framstegssamhälle, utan om en fortsatt tilltro till vår förmåga att lösa de uppkomna problemen. Linjen bryts inte, men färdriktningen ändras radikalt. Ett ledande namn inom denna riktning är den amerikanske sociologen Manuel Castells, som ser ett ”nätverksamhälle” baserat på informationsrevolutionen växa fram och få genomslag både socialt, kulturellt och ekonomiskt. Se Castells 1996–98. En ny sorts modernitet, med mörkare förtecken än Castells, diskuteras av den tyske sociologen Ulrich Beck (t.ex. 1986). Enligt Beck går vi in i ”den andra moderniteten”, som kännetecknas av ökade möjligheter men också kraftigt ökade risktaganden, både globalt och privat.

En tredje linje tonar, utan att förneka den ökade förändringstakten, ned brottet i samhällsutvecklingen ytterligare. Företrädarna tycks mena att vi varken lämnar industrisamhället eller det moderna bakom oss utan utvecklar detta vidare. Det vi upplever just nu är inget annat än en naturlig och återkommande problemanhopning som kommer att resultera i en inte alltför radikalt ändrad färdriktning på den redan inslagna vägen. Vi går in i en ny fas av industrisamhället. Man talar exempelvis om något i grunden så välbekant som en industriell revolution, en tredje. Se t.ex. Magnusson 2000.

För en sammanfattande analys av dagens tänkande kring den försvagade men åtminstone på vissa håll fortlevande framstegtanken, förnuftstron och det moderna se Liedman 1997, särskilt s. 523–528.

- 3 Inte minst i samband med millennieskiftet gjordes många, mer eller mindre välunderbyggda och mer eller mindre tydliga, jämförelser mellan de två

- sekelskiftena. Se t.ex. Bergquist & Kullgren 1997.
- 4 Uppgifterna om den agrara tillväxten ur Juhlin-Dannfelt 1925.
- 5 Den uthålliga tilltron till agrarsamhället kan illustreras t.ex. med ett citat ur Hallenborg 1916: ”Jordbruket är dock modernnäringen och kommer att så förbliva. Dess utvecklingsmöjligheter äro beaktansvärt stora och alla tecken tyda på, att jordbruksnäringen nu har framför sig en ny period av uppsving, ’jorden runt’, och ej minst i Sverige.” Också i den stora *Emigrationsutredningen*, som under 1900-talets första decennium diskuterade ”modernnäringens kris”, fanns liknande tendenser att lyfta fram agrarsamhället, men då med medvetnare politiska syften.
- 6 Ett tidigt exempel på agrarhistoria som tolkande samhällshistoria får man i Eli F. Heckschers arbeten. Han såg dock jordbruket och bönderna som otidsenliga kvarlevor och bromsklossar för utvecklingen. I det urbana, i bruksnäringen och inte minst i handeln fann han de moderniserande krafterna i Sverige. Se Heckscher 1936–1949.
- 7 Det stora genombrottet för moderniseringsteoretisk agrarhistoria kom på 1970-talet och hade sin tyngdpunkt inom ämnet ekonomisk historia. Etnologin, eller folklivsforskningen, som tidigare dominerat agrarhistorien och i hög grad varit inriktad på det av moderniseringen hotade ”traditionella bondesamhället”, på äldre artefakter och spridningsmönster, lämnade vid samma tid det agrara. Intresset inom etnologin inriktades i stället på samtiden. Den agrarhistoriografiska utvecklingen skildras i Myrdal 1986, Söderberg 1988/1989 och Gadd & Jonsson 1990. Problemområdena, snarare än tolkningsramarna, står i centrum i samtliga översikter. De moderniseringsteoretiska perspektivens genombrott omkring 1970 markeras emellertid tydligt och någon slutpunkt eller något nytt brott antyds inte. I ingen av översikterna diskuteras en agrarhistoria kring moderniseringen med andra förtecken än de moderniseringsteoretiska.

Under 1970- och 80-talen har agrarhistoriens analysredskap och tolkningsramar alltså i hög grad varit de moderniseringsteoretiska. I opposition mot Heckscher, jfr föregående not, hävdade agrarhistorikerna nu att det var de svenska bönderna som drev fram moderniseringen. De gjorde det genom att bli kapitalister, entreprenörer och individualister. Ekonomiskt inriktade historiker som Martinius t.ex.

1970 och Herlitz 1974 sökte efter det kapitalistiska bondejordbruket och den kapitalistiska bonden, och fann dem. Socialt inriktade historiker som Winberg 1975, Erikson & Rogers 1978, Isacson 1982 och Seyler 1983 letade efter den växande socioekonomiska skiktningen på landsbygden, och fann den. Gadd 1983 resp. 1991 diskuterade förändringarna i relation till marknadsanknytning resp. specialisering. Kulturellt inriktade historiker och etnologer, t.ex. Hanssen redan 1952, Carlsson redan 1956, Söderberg 1972 och inte minst Frykman & Löfgren 1979, fann förborgerligade bönder, växande individualism, rationalitet och självkontroll.

Jonas Frykmans och Orvar Löfgrens *Den kultiverade människan* fick stort genomslag bland generationer av studenter, först inom ämnet etnologi och efterhand också i historia. Detsamma gäller Mats Hellspongs och Orvar Löfgrens *Land och stad* från 1974 med liknande perspektiv. *Den kultiverade människan* inleds med ett citat från Börje Hanssen: "Hur blev den runda sinnliga allmogemänniskan till den trådmale, struntförnämne borgaren?" Detta anslag fokuserar viktiga teman i böckerna: utvecklingen från agrarsamhälle till industrisamhälle skildrat som disciplinering, social medvetenhet och förborgerligande. Moderniseringen diskuteras som de borgerliga mönstrens spridning till samhällets alla hörn, också de agrara.

- 8 För exempel i denna riktning se t.ex. Seyler 1983.
- 9 Speciellt avslöjande blir det när avvikelserna från det av moderniseringsteorierna förväntade beskrivs som t.ex. "ofullgången kapitalism" (Martinius 1985, s. 8, min kursivering) eller "fördröjd framväxt av ett enhetligt proletariet" (a.a.: 9). En teoriavvikande variation, ibland kallad "den fria bondeekonomin" (a.a.: 17–20), ses som en historisk parentes mellan feodalism och kapitalism.
- 10 Flera av de här nämnda kännetecknen för 1900-talets svenska jordbruk diskuteras i Flygare 1999. Se också Jansson 1987, som på gårdsnivån finner stark kontinuitet bakåt, och Salomonsson (red.) 1999. Livsformsbegreppet utvecklas av Højrup bl.a. 1983.
- 11 För reflektioner kring behovet av historia för vår samtids- och framtidsanalys, se t.ex. Österberg 1999: "Genom att pendla på tidsaxeln får vi veta hur människor hanterat sina liv och sina val, vi får kritiska perspektiv på vår egen tid och en ödmjukhet inför framtiden som behövs för att stävja den

aggressivitet inför det ännu ofödda som kännetecknar nuets imperialism." Jfr också Nilsson 1989.

- 12 Underlaget till detta empiriska exempel finns i Liljewall 1990.
- 13 Linné 1747, s. 211.
- 14 Storskiftesförsöket på 1750-talet finns dokumenterat endast i den "förening" mellan gårdsägarna i Herrstad som inlämnades till Väne häradsrätt. De övriga skiftena, också 1830-talets misslyckade, finns dokumenterade i lantmäteriakter: 1790-talets storskifte i det centrala lantmäteriarkivet i Gävle och 1830- resp. 1850-talets i det regionala lantmäteriarkivet i Vänersborg. Se Liljewall 1990.
- 15 Jfr not 12 resp. 14 ovan.
- 16 Bilden av skiftesfientliga bönder har nyanserats i de senaste decenniernas studier. Omvärderingen kan sägas vara en del av uppgörelsen med den i hög grad av Eli Heckscher präglade bilden av förändringsovilliga bönder. Jfr not 6 och 7. Olai 1983, som studerat de tidigaste skiftena, storskiftena, då böndernas motvilja har ansetts som störst, har visat att bondeinitiativen för skifte redan då var många. För en diskussion kring motiven till laga skifte se t.ex. Pettersson 1983, s. 310 f.
- 17 Gäller första gången gifta. Skillnaderna i giftermålsålder mellan olika sociala skikt diskuteras i Carlsson 1977, s. 20f.
- 18 *Inom* Herrstad fungerade mantalsciffran som ett användbart mått för jämförelser mellan gårdarnas kapacitet ännu i slutet av 1800-talet. För en utredning kring detta se Liljewall 1990, s. 30.
- 19 "Förbondeligande" (*Verbäuerlichung*) används av Torkel Jansson som ett tolkningsalternativ till "förborgerligande" (*Verbürgerlichung*) när det gäller utvecklingen av den svenska landsbygdens förvaltning och politiska organisation under 1800-talet. Se Jansson 1990. När jag använder begreppet fokuserar jag emellertid inte den politiska utvecklingen utan förändringar i 1800-talsböndernas identitet.
- 20 För en diskussion kring "hemmansägare" och andra benämningar på den svenska landsbygden under 1800-talet se Liljewall 1995, kapitel 20.
- 21 Kring det sena 1800-talets konservativa bondepolitik, se Carlsson 1953.
- 22 Liljewall 1995, s. 63–64, 79–86, 156–162, 232–233. Namnexemplen i denna artikel bygger på dessa studier.
- 23 Inom det s.k. civiliseringsprojektet vid Ekonomisk-historiska institutionen i Stockholm tolkades

- förändringarna i bl.a. namnmönstren som uttryck för större öppenhet, individualism och förändringsbenägenhet. Jfr t.ex. Söderberg 1999. För tolkningar av namnutvecklingen i samma riktning se också Daun 1978.
- 24 I Västsverige, varifrån mina exempel kommer, ägde utvecklingen alltså rum under 1800-talets andra hälft. I Östsverige tycks den ha kommit betydligt tidigare, jfr Söderberg 1999.
- 25 För exempel på studier kring växande klyftor på den svenska landsbygden se not 7 ovan.
- 26 Kring småbruksexpansionen runt sekelskiftet 1900, se Morell 1993. För en belysning av småbrukarkulturen som en brygga mellan den egentliga bondegruppen och underklassen, se Liljewall 1999.
- 27 Därmed kunde förmodligen också hemmansägaren själv och hans fru skapa en mer avgränsad social sfär – och en brygga uppåt i samhället – utan att den sociala utmaningen nedåt blev alltför stor. De dubbla mönstren diskuteras i Liljewall 1995, s. 194ff.
- 28 Exempel i Liljewall 1995, s. 181 och 202.
- 29 Studierna av folkliga levnadsminnen i *Självskrivna liv* (under utgivning). Också folkrörelserna, som skapade konkreta mötesplatser för socialt relativt skilda grupper, brukar anses ha haft socialt avspännande effekt. Se Lundkvist 1977.
- 30 Om namn som social kod, se Lind 1986, som t.o.m. menar att namnvalet ”avslöjar föräldrarnas världsbild”. En liknande syn på namn i Asplund 1985, som t.ex. menar att man med valet av namn försöker dölja eller visa upp sitt ursprung.
- 31 Jfr not 23 ovan. Kring efternamnen Liljewall 1995, s. 232f.
- 32 Modernitetens dubbla ansikten, framsteg, förnuft, frihet etc. å den ena sidan, men också likriktning, ”slutliga lösningar”, intolerans etc. å den andra, diskuteras t.ex. i Berman 1982, Hirdman 1989 och Kaye & Stråth (red.) 2000.
- 33 För introduktioner se t.ex. Bourdieu 1986 resp. Giddens 1990.
- 34 Mentalitetshistoria har i Sverige introducerats främst genom Lars Magnusson och Arne Jarrick. Dessa, främst Jarrick, har också använt perspektivet i sin egen forskning; Magnusson 1988 och Jarrick t.ex. 1992, 1997 och 2000. Kring mentalitetshistoria (eller historisk antropologi) uppstod också i början av 1990-talet en infekterad debatt mellan vad som kan betraktas som de klassiska moderniseringsteoretikernas linje (i debatten företrädd av Christer Winberg) och den mentalitetshistoriska linjen (i debatten företrädd av Lars Magnusson). Se *Historisk tidskrift* 1990:1, *Scandia* 1990:1, *Historisk tidskrift* 1991: 2; *Historisk tidskrift* 1992:3.
- 35 Se t.ex. Burke 1992 resp. Österberg 1989 och 1999.
- 36 Exempel på studier av historia som språklig och symbolisk konstruktion i Stråth (red.) 1990. I Berggren & Trägårdh 1990 diskuteras vad som kommit att kallas ”the linguistic turn” och ”begreppshistoria”. Att språkliga perspektiv kan vara givande inom genusforskningen exemplifieras i Scott 1988.
- 37 Jag tänker t.ex. på vardagshistoriska och mentalitetshistoriska perspektiv och tolkningar i t.ex. Isacson 1994 och Söderberg 1999. Om de nya men splittrade tendenserna inom agrarhistorien under 1990-talet, se Myrdal 1999.
- 38 Chayanov 1966.
- 39 Ett tydligt exempel finns i Flygare 1999, där familj, jordägande och arbete vävs samman i analysen. Bilden som framträder av 1900-talets utveckling är betydligt kontinuerligare än de som fångas med de traditionella moderniseringsteorierna.
- 40 För en diskussion kring problemen att förena kvinnohistorien och de klassiska moderniseringsteorierna, se Marshall 1994. Den norska sociologen Berit Brandth har pekat på de dubbla problemen när det gäller agrarsamhällets genusrelationer, se Brandth 2000. Också Wikander 1990 snuddar vid frågan i en historiografisk översikt över kvinnoforskningen.
- 41 Namn och titlar på projekt och studier från 1980-talets slut illustrerar försöken att avlägsna sig från förenklingar, entydiga rörelseriktningar och lagbundenheter i de klassiska moderniseringsteorierna: *Continuity and Discontinuity* (projekt lett av Bo Stråth i slutet av 1980-talet), *Kontinuitetens dynamik* (Janken Myrdal & Johan Söderberg, 1991), *Bondevardag och samhällsförändring* (Britt Liljewall, 1995), *Generationer och kontinuitet* (Irène Flygare, 1999), liksom naturligtvis rubriken på denna artikel.
- 42 För en kartläggning av inriktningen på historieämnen vid de svenska universiteten under 1990-talet, se Aronsson 1997. Jarrick diskuterade redan 1987 mentalitetshistoriens svaga ställning inom universitetsforskningen.
- 43 Jfr resonemanget om ”stelheten” i det skiftade Herrstad ovan.

Litteratur

- Aronsson, Peter 1997: *Historisk forskning på väg – vart? En översikt över avhandlingar och forskningsprojekt vid de historiska universitetsinstitutionerna samt en kritisk granskning av den officiella vetenskapliga debattens form och funktion i Sverige 1990–1996*. Växjö.
- Asplund, Johan 1985: *Tid, rum, individ och kollektiv*. Stockholm.
- Beck, Ulrich 1986: *Risikogesellschaft: auf dem Weg in eine andere Moderne*. Frankfurt am Main. (Risksamhället: på väg mot en annan modernitet, 2000.)
- Berggren, Henrik & Trägårdh, Lars 1990: "Historikerna och språket: teoretiska ambitioner och praktiska begränsningar. En taktisk programförklaring". *Historisk tidskrift* nr 3.
- Bergquist, Magnus & Kullgren, Carina 1997: *Två sekel slut: 1897 och 1997*. Stockholm.
- Berman, Marshall 1982: *All That is Solid Melts into Air: the Experience of Modernity*. New York (*All som är fast förflyktigas. Modernism och modernitet*, 1987).
- Bourdieu, Pierre 1986: *Kultursociologiska texter* (i urval av Donald Broady och Mikael Palme). Stockholm.
- Brandth, Berit 2000: "Lantbrukskvinner, modernitet og feminisme". I: Liljewall, B., Niskanen K. & Sjöberg, M. (red.), *Kvinnor och jord*. Stockholm (under utgivning).
- Burke, Peter 1992: "History of Events and the Revival of Narrative". I: Burke, Peter (red.), *New Perspectives on Historical Writing*. Cambridge.
- Carlsson, Sten 1953: *Lantmannapolitiken och industrialismen: partigrupperingar och opinionsförskjutningar i svensk politik 1890–1902*. Stockholm.
- Carlsson, Sten 1956: *Bonden i svensk historia. Del III*. Stockholm.
- Carlsson, Sten 1977: *Fröknar, mamseller, jungfrur och pigor. Ogifta kvinnor i det svenska ståndssamhället*. Uppsala.
- Castells, Manuel 1996–98: *The Information Age: Economy, Society and Culture*. 1–3. Malden, Mass. (*Informationsåldern. Ekonomi, samhälle och kultur*. Band I–III, 1999–2000).
- Chayanov, A.V. (1966): *On the Theory of Peasant Economy*. Wisconsin.
- Daun, Åke 1978: *Namnskicket i Lånäs*. Stockholm.
- Eriksson, J. & Rogers J. 1978: *Rural labor and population change. Social and demographic developments in east-central Sweden during the nineteenth century*. Uppsala.
- Flygare, Iréne A. 1999: *Generationer och kontinuitet. Familjejordbruket i två svenska slättbygder under 1900-talet*. Uppsala.
- Frykman, Jonas & Löfgren, Orvar 1979: *Den kultiverade människan*. Lund.
- Gadd, Carl-Johan 1983: *Järn och potatis. Jordbruk, teknik och social omvandling i Skaraborgs län 1750–1860*. Göteborg.
- Gadd, Carl-Johan 1991: *Självhushåll eller arbetsdelning? Svenskt lands- och stadshantverk ca 1400–1860*. Göteborg.
- Gadd, Carl-Johan & Jonsson, Ulf 1990: "Agrarian History as a Sub-Field of Swedish Economic History". *Scandinavian Economic History Review* nr 2.
- Giddens, Anthony 1990: *The Consequences of Modernity*. Stanford CA. (*Modernitetens följder*, 1996).
- Hallenborg, J.F. 1916: *Grunddragen av svenska jordbrukets historia från hednatiden till närvarande tid*. Stockholm.
- Hanssen, Börje (1952) 1977: *Österlen. Allmoge, köpstadsfolk och kultursammanhang vid slutet av 1700-talet i sydöstra Skåne*. Stockholm.
- Hechscker, Eli F. 1936–1949: *Sveriges ekonomiska historia från Gustav Vasa*. Stockholm.
- Hellspong, Mats & Löfgren, Orvar 1974: *Land och stad. Svenska samhällstyper och livsformer från medeltid till nutid*. Lund.
- Herlitz, Lars 1974: *Jordegendom och ränta. Omfördelningen av jordbrukets merprodukt i Skaraborgs län under frihetstiden*. Göteborg.
- Hirdman, Yvonne 1989: *Att lägga livet till rätta. Studier i svensk folkhemspolitik*. Stockholm.
- Højrup, T. 1983: "The Concept of Life-Mode; A Form-Specifying Mode of Analysis Applied to Contemporary Western Europe". *Ethnologia Scandinavica*.
- Isacson, Maths 1979: *Ekonomiskt tillväxt och social differentiering 1680–1860. Bondeklassen i By socken, Kopparbergs län*. Uppsala.
- Isacson, Maths 1994: *Vardagens ekonomi. Arbete och försörjning i en mellansvensk kommun under 1900-talet*. Hedemora.
- Jansson, Sören 1987: *Den moderne bonden*. Stockholm.
- Jansson, Torkel 1990: "Die Verbürgerlichung des Landgemeindewesens. Ein Umriss am Beispiel der baltoskandinavischen Länder im Übergang von Feudalismus zum Kapitalismus". I: Jacobeit, W., Mooser, J.

- & Stråth, B. (red.), *Idylle oder Aufbruch? Das Dorf im bürgerlichen 19. Jahrhundert. Ein europäischer Vergleich*. Berlin.
- Jarrick, Arne 1987: "Mentalitetshistoria – parismode eller seriös forskning?". I: *Från vida fält. Festskrift till Rolf Adamson 25.10.1987*. Stockholm.
- Jarrick, Arne 1992: *Mot det moderna förnuftet. Johan Hjerpe och andra småborgare i upplysningstidens Stockholm*. Stockholm.
- Jarrick, Arne 1997: *Kärlekens makt och tårar: en evig historia*. Stockholm.
- Jarrick, Arne 2000: *Hamlets fråga: en svensk själv-mordshistoria*. Stockholm.
- Juhlin-Dannfelt, H. 1925: *Lantbrukets historia. Världshistorisk översikt av lantbrukets och lantmannalivets utveckling*. Stockholm.
- Kaye, James & Stråth, Bo (red.) 2000: *Enlightenment and Genocide. Contradictions of Modernity*. Brussels.
- Kumar, Krishan 1995: *From Post-Industrial to Post-Modern Society. New Theories of the Contemporary World*. Oxford.
- Liedman, Sven-Erik 1997: *I skuggan av framtiden. Modernitetens idéhistoria*. Stockholm.
- Liljewall, Britt 1990: *Hot eller möjlighet. Synen på förändringar i en västsvensk by under skiftesperioden* (opublicerad seminarieuppsats). Historiska institutionen Göteborg.
- Liljewall, Britt 1995: *Bondevardag och samhällsförändring. Studier i och kring västsvenska bondedagböcker från 1800-talet*. Göteborg.
- Liljewall, Britt 1999: "Småbrukarnas självskrivna historier. Arbete och försörjning på småbruk runt sekelskiftet 1900". *Bebyggelsehistorisk tidskrift* nr 35.
- Lind, Gunner 1986: "Navn, stand, rang og slægt". *Fortid og nutid* nr III.
- Linné, Carl 1747: *Wästgöta-Resa*. Stockholm.
- Lundkvist, Sven 1977: *Folkrörelserna i det svenska samhället 1850–1920*. Uppsala.
- Magnusson, Lars 1988: *Den bråkiga kulturen*. Stockholm.
- Magnusson, Lars 2000: *Den tredje industriella revolutionen – och den svenska arbetsmarknaden*. Stockholm.
- Marshall, Barbara 1994: *Engendering Modernity*. Oxford.
- Martinius, Sture 1970: *Agrar kapitalbildning och finansiering 1833–1892*. Göteborg.
- Martinius, Sture 1985: *Jordbrukets omvandling på 1700- och 1800-talen*. Malmö.
- Morell, Mats 1993: "Småbruket, familj jordbruket och mekaniseringen. Aspekter på det sena 1800-talets och det tidiga 1900-talets svenska jordbruk". I: Larsson, B. (red.) *Bonden i dikt och verklighet*. Stockholm.
- Myrdal, Janken 1986: "Agrarhistoriens ämnesbyte". *Rig*.
- Myrdal, Janken 1999: "Svensk agrarhistoria". *Bol og by* nr 2.
- Nilsson, Göran B. 1989: "Historia som humaniora". *Historisk tidskrift* nr 1.
- Olai, Birgitta 1983: *Storskiftet i Ekebyborna. Svensk jordbruksutveckling avspglad i en östgötasocken*. Uppsala.
- Pettersson, Ronny 1983: *Laga skifte i Hallands län 1827–1876. Förändring mellan regelvång och handlingsfrihet*. Stockholm.
- Salomonsson, Anders (red.) 1999: *Svenskt bondeliv: livsform och yrke*. Lund.
- Scott, Joan W. 1988: *Gender and the Politics of History* (speciellt kapitlet "On Language, Gender and Working-Class History"). New York.
- Seyler, Hans 1983: *Hur bonden blev lönearbetare. Industrisamhället och den svenska bondeklassens omvandling*. Lund.
- Stråth, Bo (red.) 1990: *Language and the Construction of Class Identities. The Struggle for Discursive Power in Social Organisation: Scandinavia and Germany after 1800*. Göteborg.
- Söderberg, Johan 1988/1989: "Svensk agrarhistoria 1000–1900: en översikt". I: *Historielärarnas förenings årskrift*.
- Söderberg, Johan 1999: *Våld och civilisering i Sverige 1750–1870*. Stockholm.
- Söderberg, Tom 1972: *Två sekel svensk medelklass från gustaviansk tid till nutid*. Stockholm.
- Wikander, Ulla 1990: "On Women's History and Economic History". *Scandinavian Economic History Review* nr 2.
- Winberg, Christer 1975: *Folkökning och proletarisering. Kring den sociala strukturomvandlingen på Sveriges landsbygd under den agrara revolutionen*. Göteborg.
- Österberg, Eva 1989: "Bönder och centralmakt i det tidigmoderna Sverige. Konflikt – kompromiss – politisk kultur". *Scandia* nr 1.
- Österberg, Eva 1999: "Historiens nytta. Om vårt behov av förr". *Kulturen*.

SUMMARY

Tradition as modernizing force: Alternative patterns of historical change

Historical change, on both a theoretical and an empirical level, is discussed in this article. The focus is on the modernization process, above all agrarian development during the last two centuries. The discussion of historical change is also connected to the radical societal upheaval experienced today.

Swedish agrarian history, like much other history writing, has been dominated since the 1970s by framework of interpretation rooted in the classical theories of modernization, connected to Marx, Tönnies, Weber, Elias etc. These mainly discussed the upheaval of their own time, that is, the transition from a society dominated by agriculture to an industrial society. In the agricultural history written in the latest decades of the twentieth century, very little of the contradictory development has been involved in the analyses. This applies, for example, to the still dominating family farming in Western agriculture and to the complexity of supply patterns within the agrarian household. Although more critical perspectives on the modernization theories have appeared today, for example, within cultural sociology, history of mentalities and gender studies, the classical modernization perspective with its positivistic,

masculine and Western structures, has not been seriously threatened.

In the empirical parts of the article, four alternative pattern of historical change are captured and discussed. These patterns become visible on the individual and everyday level of action. The complexity which can be seen here indicates the strong continuity that existed throughout the transition process. It seems legitimate to ask whether the contradictions and the features of traditionalism even strengthened the possibility of far-reaching modernization. These more complex patterns of change are worth testing further, also on a more comprehensive societal level.

The article closes with arguments for a more humanistic history of modernization. In this perspective, fruitful communication between the discipline of ethnology, with its focus on today, whole and complexity, and the discipline of history, with its focus on yesterday, society and development, is possible. A humanistic instead of a social science perspective on historical change also has the chance of deepening and qualifying the discussion of the current transition from an industrial to a post-industrial society.